

и рентгенологического изучения скелета Ярослава Мудрого // Краткие сообщения Ин-та истории материальной культуры. – 1940. – Вып. 7. – С. 46–47.

⁶¹ Никитенко Н. Н. Русь и Византия... – С. 50–51.

⁶² Кабанець С. П. Іларіон – Никон Великий: повернення до однієї старої гіпотези // Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури: зб. наук. праць. – К., 1999. – С. 35–36.

⁶³ Києво-Печерський патерик (вступ, текст, примітки). – К., 1931. – С. 29.

⁶⁴ Шахматов А. Разыскания о русских летописях. – М., 2001. – С. 190-209.

⁶⁵ Молдован А. М. Слово... – С. 91, 93.

⁶⁶ Там само. – С. 98.

⁶⁷ Там само. – С. 79.

УДК 355(560)«13/16»

Срібняк Ігор

ГВАРДІЯ ОСМАНСЬКИХ СУЛТАНІВ У XIV–XVII ст. (уніформа і озброєння вояків, емблеми і прапори частин)

У статті аналізуються особливості емблематики (прапорів та символіки) деяких підрозділів османської палацової гвардії *капикулу*, а також колористика та окремі деталі одностроїв вояків (із наведенням малюнків); вказується, що османські гвардійці використовували різноманітну зброю (як холодну, так і вогнепальну).

Ключові слова: зброя, прапор, емблема, уніформа, Османська імперія, *капикулу*, орта, вояк.

В статье анализируются особенности эмблем и знамен отдельных подразделений османской дворцовой гвардии *капикулу*, а также цветовая гамма и детали мундиров воинов (с использованием рисунков); указывается, что османские гвардейцы использовали разнообразное оружие (как холодное, так и огнестрельное).

Ключевые слова: оружие, флаг, эмблема, мундир, Османская империя, *капикулу*, орта, воин.

In the article it is analyzing peculiarities of emblems (flags and symbols) of some subunits of the Ottoman palace guards as well as colours and different details of the soldiers' uniforms (with illustrations in addition). It is also indicated that the Ottoman guards used different kinds of arms (cold steel as well as fire-arms).

Key words: arms, flag, emblem, uniform, the Ottoman Empire, *kapikulu*, division, soldier.

Султанська палацова гвардія *капикулу* (букв.: «раби монаршого порогу») впродовж усього часу свого існування залишалась важливим військово-політичним інститутом Османської імперії, фактично являючи собою центральний елемент створеної османськими султанами нової військової системи, не пов'язаної з архаїчними традиціями родоплемінної організації середньовічного війська. *Капикулу* вирізнялись своєю дисциплінованістю, високим бойовим духом та здатністю виконувати бойові завдання найвищої складності. Завдяки особливій формі комплектування та вишколу військо *капикулу*, що з самого початку було суто османським винаходом, є одне із перших в Європі за часів середньовіччя професійне військо багаточислового призначення. Творення корпусу *капикулу* започатковано султаном Мурадом I (1362–1389) шляхом формування підрозділів *йені чері* (яничарів або «нового війська») у 1362 р., пізніше вони утворили найчисельніший корпус¹ (*оджак*²) у складі султанської гвардії, яка вже існувала на регулярній основі. Крім піхотного корпусу яничарів до складу *капикулу* увійшли шість кінних б'юлюків (полків) *сюварі* (*капикулу сюварілері*), корпус гармашів (*топчу*), гарматна обозна служба (*топ арабаджи*), корпус зброярів (*джебеджи*) і новобранці (*аджемі оглани*)³, а також два

допоміжні підрозділи – корпуси саперів (*лягимджи*) і бомбардирів (*хумбараджи*).

Комплектування війська *капикулу* відбувалось за рахунок вилучених з сімей християн юнаків після проходження ними кількарічної попередньої підготовки в рамках особливого османського інституту – вже згаданого корпусу аджемі огланів, який власне й забезпечував ісламізацію та потурчення набраних у такий спосіб юнаків. Заміщення вільних вакансій в оджаку аджемі огланів відбувалось шляхом відрядження на службу тих юнаків, які відбули кількालітній строк підготовки в різних військових структурах османської армії або працювали у господарствах османських сановників (селян) Анатолії у якості простих робітників; дехто з цих юнаків міг проходити службу на флоті простим веслярем або кухарем в армійських частинах. Після фактичного зарахування до числа аджемі огланів новобранці щорічно забезпечувались двома комплектами одягу, який включав такі елементи однострою: *серпуш* конічної форми жовтого кольору на голову, *капут* – шинель, халат *долама* з гудзиками до поясу, оперізувались оглани *кушаком*, до якого кріпився невеликий кинджал. Окремо їм видавались кошти на придбання взуття – *адет-і зерпуль* («право на дрібні видатки»), що було запроваджене

© Срібняк Ігор, 2010

но за часів правління султана Сулеймана Кануні. Один раз на рік аджемі огланам виплачувались з державної скарбниці кошти *йаи* [*харджи*] (видатки на лук, 30 акче⁴), які вже судячи з назви призначались для придбання луку і стріл.

Комплект одягу яничара включав широкий каптан блакитного або синього кольору, верхній одяг – довга (до п'ят) *долома* з широкими рукавами, на яку ще й надягався плащ (*барані*). Крім того яничари носили вузькі шаровари та чоботи різного кольору залежно від їхнього рангу (вищі чини – жовті, старші офіцери – червоні, молодші – чорні). Яничарським *чорбаджи* (букв. «роздавальник супу», командир підрозділу) видавалось для пошиття шинелі сукно зеленого кольору (*собрамані*). Всім офіцерам яничарського корпусу комплект одягу видавався двічі на рік (літній комплект називався *бахаріє*, зимовий – *земістаніє*)⁵. Найприкметнішою та ексклюзивною ознакою приналежності до яничарського корпусу були *бьорки*⁶, які тривалий час виготовлялись у спеціальній майстерні при яничарському корпусі.

Малюнок 1. Яничари під час виконання ними церемоніальних функцій. До бьорків прикріплені спеціальні конструкції із макетами вітрильника (в центрі) та бапти фортеці (крайній праворуч). У кожного із зображених на малюнку яничарів – мушкет і шабля, у крайнього ліворуч ще й спис із кінцівкою спеціальної форми.

Під час боїв кожному яничару видавали зброю – зроблений з рогу лук, комплект стріл,

Малюнок 2. Османські гармати (*топчу*). Кожний озброєний шаблею та тримає у руці довгу тонку палицю із прикріпленим до неї трупом для запалювання гарматних запалів. У центрі малюнка фрагмент жерла гармати, біля якої складено ядра невеликого калібру.

щит, кинджал, сокиру, арбалет; тіло і голову вояків захищали лати і шоломи; крім того їм видавались шанцеві інструменти – кирки і лопати для риття окопів. Якщо на перших етапах існування корпусу яничари були озброєні металюною зброєю (списами), то вже у першій половині XVI ст. її поступово витісняє вогнепальна – трупний мушкет (*тюфекчи*). На 1532 р. переважна більшість яничарів (9 тис.) вже мали на озброєнні мушкети, і тільки одна тисяча із них ще не мала навичок у користуванні ними, продовжуючи робити ставку лише на застарілі зразки зброї⁷. Так, зокрема, у складі яничарського корпусу Мурадом I створено окремий загін яничар *зенберекчи* (*зенберек*⁸ – арбалет), який пізніше реорганізовано в одну з яничарських орта⁹. Кінні яничари (*солаки*, *хасекі*, *загарджи*)¹⁰ у кінному строї не використовували вогнепальної зброї, послуговуючись луком і стрілами (*тіркеши*), а також кинджалами та кривими шаблями.

Найпочесніше становище серед військ капикулу займав «кінногвардійський» оджак *сюварі* (*сюварілері*), творення якого розпочалось ще за часів правління Мурада II. Кожен воїн-кіннотник був озброєний луком і стрілами, сокирою, палашем, кинджалом, шаблею, булавою (вогнепальна зброя османською кіннотою не використовувалась); мав він і захисні обладунки – щит, шолом, лати. Першим сформовано бьольук *сіляхдар*, який отримав свій особливий прапор жовтого кольору, завдяки чому набув неофіційної назви «жовтопрапорного». Ще один кінний бьольук капикулу – *сінахі* – створено за часів правління Мегмеда Фатіга, і завдяки сво-

єму прапору також мав неофіційну назву *кормизи байрак* («червонопрапорний»). Нарешті у середині XV ст. до бьолюків сіляхдар і сіпахі було додано ще два – кінні загони *правих і лівих улuffedжи*¹¹, які йшли в бій під зеленими прапорами.

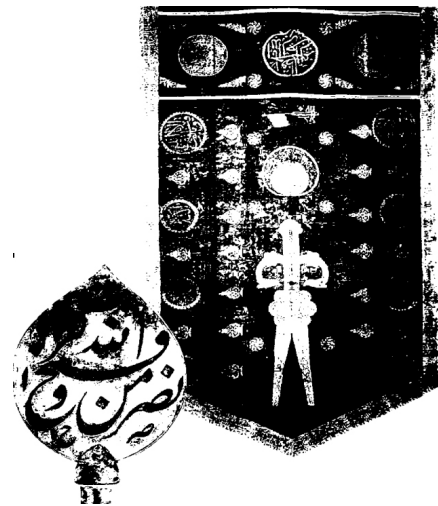
Малюнок 3. Чавуши (старші офіцери яничарського корпусу). До сидла кожного прикріплено сагайдак зі стрілами, лук і шаблю. На головах – усюфи з пір'ям лелеки, вдягнені у плаці (ферадже) із сукна на хутрі.

Кожна яничарська орта мала свого *байрактор* (офіцера-прапороносця), який персонально відповідав за збереження (у мирний час) та носіння (під час воєнних дій) жовто-червоного прапора із зображенням меча праведного халіфа Алі (див. малюнок № 5). Крім того в яничарському корпусі було ще кілька прапорів, у тому числі Імам-и Азам (штандарт шейха ордену бекташи з білого шовку), прапор командувача корпусу (яничарського аги) та його заступника (*кетхуди*), стяг яничарського корпусу. Головним прапором яничар вважався Імам-и Азам, він доручався *башбайрактору*, який постійно знаходився біля намету яничарського аги.

Так само кожна яничарська орта мала також свою емблематику (див. малюнок № 6), причому ці зображення подавались на брамах казарм, де перебували яничари, наметах, яничарських штандартах і прапорах, могильних каменях, і навіть на тілі та руках яничар у вигляді татувань¹².

Малюнок 4. Вищі офіцери яничарського корпусу, так званого катарагалари (від катар – караван). На кожному – спеціальні головні убори (чорбаджи) з повстини у вигляді циліндра із високою кінцівкою, до якої кріпився великий султан.

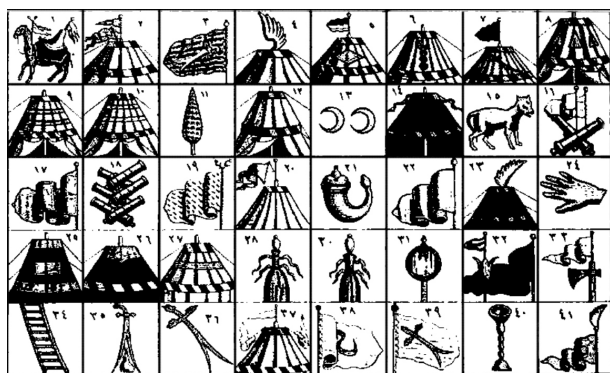

Малюнок 5. Один з османських прапорів (червоного кольору) із витканими на ньому надписами арабською мовою та металевою кінцівкою, яка кріпилась на верхівці древка прапора з надписом «Перемогу буде здобуто за допомогою Аллаха»¹³

Отже, підрозділи султанської гвардії мали розмаїту емблематику, що слугувала одним із засобів згуртування османського вояцтва та

піднесення його морального духу під час воєнних дій; як офіцери, так і рядові вояки мали однострої однакової колористики. Існувала струнка система ієрархії яничарських офіцерів, яка підкреслювалась окремими деталями одностроїв. Піші та кінні частини війська капикулу мали розмаїте озброєння, яке давало змогу їм виконувати бойові завдання різної складності.

Символи різних до Спирити (Алтан) яничарських орта (Примачко 2011: 41)

Малюнок 6. Емблеми яничарських орта (1–40). Перша крайня ліворуч емблема належить першій орта деведжи (погоничів верблюдів)¹⁴.

¹ До яничарського корпусу входила 196 орта з власною нумерацією, кожна з яких мала неоднакову кількість вояків (від 100 до 500 чол.).

² Назва яничарського корпусу – *оджак* (сім'я, родинне вогнище) – символізувала його єдність. У спілкуванні між собою яничари використовували звернення «*йолдаш*» (буквально – «людина, яка йде однією дорогою», соратник). Таке звернення засвідчувало особливу атмосферу взаємодопомоги, тісного єднання яничарів у лавах корпусу.

³ Клейнман Г. О. Армия и реформы. Османский опыт модернизации. – М., 1989. – С. 146.

⁴ Акче (тур.) – срібна монета розміром 12–14 мм, що перебувала в обігу в Османській імперії та на момент своєї появи в XIV ст. важила 1 грам (за іншими даними – 1,2 грама) – *авт.*

⁵ Відома й інша назва зимового комплексу одягу яничарів – *чука* (*чуха* – назва різновиду тонкого сукна, з якого шився згадуваний одяг). Див.: Мебде-и Канун-и Йеничери... – С. 28, 203.

⁶ Бьорк (або *кече*, буквально повсть, повстина) – назва головного убору білого кольору висотою 45 см, який спочатку використовували вояки османського піхотного корпусу *яя*, а потім виключно яничари. Тильна частина бьорку виготовлялась з тонкої ангорської вовни (*ятирми*), яка закривала потилицю та широкою смугою спускалась до плеч (див.: Мебде-и Канун-и Йеничери оджагы тарихи (История происхождения законов янычарского корпуса) / Изд. текста, пер. с тур., коммент. и указ. И. Е. Петросян. – М., 1987. – С. 222).

⁷ Пенский В. В. Военная революция и развитие военного дела в Османской империи в XV–XVII вв. // Восток (Oriens). – М., 2007. – № 6. – С. 35.

⁸ Зенберекком також називали невелику гармату, яка перевозилась на верблюдах або конях.

⁹ Мебде-и Канун-и Йеничери... – С. 206, 213.

¹⁰ Спеціальні підрозділи яничарського війська, однією з функцій яких була участь у султанських полюваннях.

¹¹ Займали у бойових порядках місця на правому і лівому флангах, відповідно – праворуч від сіпахів та ліворуч від сіляхдарів. Такий порядок зберігався і під час зупинок армії.

¹² История Османского государства, общества и цивилизации: в 2-х т. / под ред. Э. Ихсаноглу. – М., 2006. – Т. 1: История Османского государства и общества. – С. 284–285.

¹³ Див.: The Great Ottoman-Turkish Civilization / Halil Inalcik (Chief of the editorial Board). – Ankara, 2000. – Vol. III.

¹⁴ Див.: The Great Ottoman-Turkish Civilization / Halil Inalcik (Chief of the editorial Board). – Ankara, 2000. – Vol. III.

УДК 94(477)«1918»

Пиріг Руслан

ВІДЛУННЯ СТАРОГО МІФУ: ЧИ БУВ МАЙОР ГАССЕ ВЕЛИКИМ ГЕРЦОГОМ ГЕССЕНСЬКИМ?

Автор на основі аналізу історичних джерел порушує питання про політичну вагу майора Гассе в українських справах.

Ключові слова: майор Гассе, російська імператриця Олександра Федорівна, гетьман П. Скоропадський, німецьке окупаційне командування.

Автор на основании анализа исторических источников поднимает вопрос о политическом весе майора Гассе в украинских делах.

Ключевые слова: майор Гассе, русская императрица Александра Федоровна, гетман П. Скоропадский, немецкое оккупационное командование.

The author based on analysis of historical sources raises questions about the political weight of Major Gasse in Ukrainian affairs.

Key words: Major Gasse, Russian Empress Olexandra Feodorivna, Hetman P. Skoropadskyi, the German occupation command.

© Пиріг Руслан, 2010